

STATERI (TRIDRACHME) ILIRSKOG KRALJA MONUNIJA KOVANIH U DIRAHIJU

U radu Oznake na staterima Dirahija objavljenog u Numizmatičkim vijestima, 2017. godine pokušao sam navesti, prikazati i objasniti oznake na staterima Dirahija, a samo usputno sam naveo neke statere ilirskog kralja Monunija. U ovom radu prikazao sam opsežnije Monunijeve statere kovane u Dirahiju, koji su u međuvremenu pronađeni i uglavnom determinirani. Koristim poznate statere iz literature, navodim i manje poznate kao i neopisana dva primjerka iz vlastite zbirke. U literaturi se zanemaruju različiti reversi posebno etnik, položaj slova, kao i pozicija kraljevske titule, te se često različiti stateri svrstavaju u istu grupu (ediciju). Prikazao sam i opisao sve poznate averse i reverse kralja Monunija što je i smisao ovog rada. Dosad su navedeni samo neki primjerci, posebno u našoj literaturi. Autor navodi četrnaest varijanti statera Monunija.

Monunije

O Monuniju je pisano više radova u svijetu, ali i kod nas. Najznačajniji autori kod nas su Rendić-Miočević D., Brunšmid J., Lukić-Göricke H., Dukat Z., Mirnik I., Kos P., Mimica B., Kavazović R., Paškvan S., a u svijetu su Maier A., Ceka H., Papazoglou F., Mionnet T. E., Calziati R., Meta A., Islami S., Uhden W., Gardner P., Cabanes P., Gjongjecaj Sh. i niz drugih autora koji su se osvrnuli na lik tog enigmatičnog vladara te na njegovu novčanu aktivnost. O postojanju dva ili tri vladara s istim imenom ne bih se u ovom momentu izjašnjavao, no sigurno je da samo ime Monounios, bez kraljevske titule ne predstavlja „našeg“ Monunija.^{1,4} Najviše podataka i svjetla u bolje poznavanje statera Monunija pridonijeli su novi nalazi tog novca. Do nalaza u Kreshpanu u Albaniji, gdje je 1982. godine nađeno 45 statera Monunija ti novci su bili izrazito rijetki. Unazad 10 godina pojavilo se relativno dosta tih novaca na CNG aukcijama, tako da sam uspio nabaviti i 5 statera za svoju zbirku. Najbolju analizu Monunijevih statera napravila je Gjongjecaj Sh., koja je sistematizirala statere u 5 emisija što ću u daljnjem tekstu i prikazati. Mjesto Kreshpan se nalazi blizu Apolonije, a interesantno je da je nađen samo jedan novac Apolonije od ukupnog broja od 207 komada.²

Kralj Monunije i datiranje njegovih statera

Datum početka kovanja Monunijevih statera je izravno vezan s identifikacijom ovog kralja. Tko je Monunij, i u kojem periodu je on bio moćan? Identifikacija teritorija na kojem vlada ova osoba također je važna da bi se razumio njegov izbor kovanja statera s kravom koja doji tele i čuvanjem etnika Dirahija. Stari izvori spominju najmanje dvije

¹ Paškvan, S., Kovanja ilirskog kralja Monunija, 2005. str. 12.

² Gjongjecaj Sh., Le trésor de Kreshpan (Albanie), R N 153 1998, p 81-102. Nalaz u Kreshpanu je unio puno svjetla u kovanje Monunija.

osobe koje nose ime Monunij: prvi je ilirski kralj o kojem priča rimski povjesničar Trog Pompej koji spominje „rat Ptolomeja Kerauna u Makedoniji sa Monunijem Ilircem i Ptolomejevim sinom Lizimahom.“⁴³ Druga je osoba dardanski kralj kojeg je spominjao Polip. Događaj koji je prikazao Trog Pompej datira iz 280. godine pr. Krista. *Ceka H.* procjenjuje da je Monunij, čiji su stateri s kravom koja doji, bio kralj koji je prethodio Glauku i koji je kovao svoje statere oko 350 god. prije Krista. On se bazira na hipotezi da kako stateri Dirahija nose naziv kralja, on je morao okupirati grad i potom kovati novce pod svojim imenom istog tipa kao i grad. Po njemu poslije smrti kralja Glaukija oko 295. godine pr. Krista Ilirska država bila je preslaba da bi se mogla uspoređivati s Dirahijem. Dakle, potrebno je bilo da su stateri kovani ranije. Drugi autori su slijedili *Ceku H.* i zadržali sredinu 4. st. pr. Krista kao datum početka izdavanja Monunijevih statera. Datum koji je predložio *Ceka H.* u kontradikciji je ne samo s podacima nalaza Kreshpan, koji nameću puno nižu kronologiju za statere, nego kako i *Picard O.* objašnjava prema upotrebljavanju naziva ΒΑΣΙΛΕΩΣ koji sredinom 4. st. pr. Krista još nije bio poznat. Dodajemo konačno da Monunij smješten po *Ceku H.* u 4. st. pr. Krista nije nam poznat niti po jednom literarnom izvoru ili epigrafu što čini postojanje ove osobe jako hipotetskom. Više datuma je predloženo za ove statere. *Gardner P.* misli da su kovani tijekom perioda 300. do 280. god. prije Krista. *Islami S.* smješta početak oko 286. do 275. godine prije Krista. *Maier* ih smješta oko 300. godine prije Krista. Datum određen prema nalazima Kreshpana dobro koincidira s periodom priče Trog Pompeja koji smješta kraljevanje Monunija oko 280. godine prije Krista. Odjeljujemo se od hipoteze o dardanskom kralju zbog geografskog udaljavanja i, štoviše, jer Dardanci nisu nikada dominirali Jadranskom obalom. Danas više autora slijedi kronologiju predloženu od *Gjongjecaj Sh.* koja smatra početak kovanja statera u periodu od 280. do 270. godine prije Krista.⁴

Pod Monunijem veze između Dirahija i Ilirije su izrazito snažne što potvrđuje kovanje novca koje nose etnik grada združen s titulom i imenom kralja. Više autora je podržalo mišljenje da su Dirahij i Apolonija bili dio Ilirske države tijekom 4. i 5. stoljeća prije Krista.⁵ Po njima kovanje statera po tipu Dirahija do Monunija implicira da je kralj osvojio grad. Naša saznanja o ilirskim kraljevima su fragmentirana i kako još uvijek ne znamo sigurnu lokaciju kraljevstva Monunija, nemamo ni jedan izvor koji ukazuje na Monunijevu okupaciju Dirahija. Stater s monogramom Monunija ukazuje po svim karakteristikama da je kovao u Dirahiju, a svi ostali stateri Monunija su kovani kasnije. Iako je tip odnosa između kralja i grada teško precizirati, postoji više razloga zašto je Monunij preuzeo tip statera Dirahij. Stater s kravom koja doji tele iz Dirahija poznat je u svijetu novca. On je u cirkulaciji više od 70 godina u trenutku kada ga je Monunij ponovno upotrijebio.⁶ Asocijacija etnika grada u ime kralja sigurno olakšava ponovno uvođenje novca u regularnu cirkulaciju. Zajednička prisutnost dva novca (stater grada i ovog u ime kralja) u nalazima pokazuju da stateri paralelno cirkuliraju. Ovaj dogovor

³ Just = Pompei Trog (prilog 24) “bellum quod Ptolemaeus Ceraunus in Macedonia cum Monio illyrio ... habuit”.

⁴ *Rendić Miočević D.* - bilješka uz jednu tezu o ilirskom Monuniju i njegovoj emisionoj aktivnosti. Starinar, nova serija, knjige XL-XLI, 1989-90, Beograd, 1991., str. 185.

⁵ *Meta A.*: La territoire du royaume de Monounious, str. 166.

⁶ *Islami S.*, Historia e l'ilyrene

između dva sudionika (grad i kralj) je evolutivan jer ime i simbol kralja zauzimaju rastuće mjesto na štetu etnika grada čije podsjećanje ipak nikad ne nestaje. Može se pretpostaviti da je kovnica novca paralelno kovala novac u ime grada i druge u ime kralja.⁷

Slijed otkova

Monunijevi stateri vanjskim se izgledom gotovo ne razlikuju od autonomnih dirahijskih tridrahmi. To svakako odražava određeni monetarno-emisioni, ali i politički kontinuitet, što je Monuniju, čini se, barem za prvo i prijelazno razdoblje bilo posebno stalo.⁸ Prvi pokušaj uspostavljanja reda u kovanje Monunijevih statera ostvaren je kroz nalaze novca u Kreshpanu i Corfu. Evolucija reversa dala je vjerovati na postojanje 5 emisija. Kako su ti stateri bili previše homogenog stila da ih se razlikuje *Gjongjecaj Sh.* je predložila 5 emisija prema formi etnika i tituli kralja. Iz literature, vlastite zbirke i s mnogih aukcija prikupio sam dosad objavljene statere Monunija i sistematizirao sam ih u 5 emisija koje je predložila *Gjongjecaj Sh.*

EMISIJA 1

1. Stater, 21 mm, 10,80 g
Gjongjecaj emisija 1, *Maier* 34, *Meadows*, CH 195, SNG Copenhagen 425
CNG 90, Lot 494

2. Stater, 20 mm, 10,76 g
Gjongjecaj emisija 1, *Maier* 34 var., SNG Cop. 425, *Weber* 2977
Zbirka Kovač

⁷ *Picard O.*, *Illyriens, Thraces et Grecs. La monnaie dans les rapports entre populations grecques et non grecques, Iliria* 16/1, 1986, p. 137-144.

⁸ *Rendić Miočević D.*, *Iliri i antički svijet*, str 269.

3. Stater, 21 mm, 10,55 g
Gjongjecaj emisija 1, SNG Cop. 425 var., *Meadows* CH 193, BMC 29 var.
 eAuction 29, Lot 12

EMISIJA 2

1. Stater, 22,5 mm, 10,38 g
Gjongjecaj emisija 2, *Maier* 90 var.
 Zbirka Kovač

2. Stater, 23 mm, 10,61 g
Gjongjecaj emisija 2 RN 153, *Maier* 90, HGC 3
 Nomos AG Auction 16, Lot 92

3. Stater, 20 mm, 10,17 g, gornji natpis na reveru nije čitljiv (kovnička greška)
Gjongjecaj emisija 2 (169 var.), *Maier* 90?. HGC 3. 67 (this coin illustrated?)
 from the James Bary coll. Ex CNG 96 (14 May 2014) Lot 100

EMISIJA 3

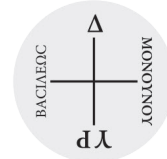

1. Stater, 22 mm, 10,58 g
Gjongjecaj emisija 3, 119, *Maier* 88 var., *Meadows*, CHI (fortcoming) 208
 Zbirka Kovač

—
 λ (ptica?)

2. Stater, 20 mm, 10,35 g
Gjongjecaj emisija 3, 170-5, *Maier* 88, *Meadows*, CH 202, SNG Cop. 528 var.
 CNG, LLC Auction

3. Stater, 22 mm, 10,21 g
Gjongjecaj emisija 3, *Meadows* CH 219, CNG Cop. 528 var., BMC 2 var.
 Zbirka Kovač

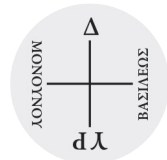

4. Stater, 20 mm, 10,49 g
Gjongjecaj emisija 3, *Maier* 88, *Meadows*, CH 213, SNG Cop. 528, BMC 2
 CNG, LLC Triton XVI Sessions 1

krava
 na lijevo

5. Stater, 23 mm, 10,56 g
Gjongjecaj emisija 3, *Maier* 89, *Meadows* CH -
 CNG, LLC Auction 93, Lot 193

EMISIJA 4

1. Stater, 23 mm, 10,79 g
Gjongjecaj emisija 4, *Maier* 87
 Zbirka Kovač

EMISIJA 5

1. Stater, 20 mm, 10,7 g
Gjongjecaj emisija 5, 204-5, BMC 3
 CNG Triton XIV, Lot 317

Rezultati

Kao što vidimo etnik grada Dirahija na reversu statera se pojavljuje kao Δ, ΔΥ, ΔΥΡΡΑ ali smještaj slova je gore, dolje ispod florealnog motiva (Alkinojevih vrtova).⁹ U prvoj emisiji krava i tele su smješteni desno ili lijevo. Prema poziciji krave s teletom smješten je monogram kralja Monunija (desno ili lijevo). Interesantno je da četverokut s florealnim motivom može biti dodatno podijeljen. U drugoj emisiji pojavljuje se etnik grada ΔΥΡΡΑ iznad florealnog četverokuta, a u svojoj zbirci posjedujem primjerak gdje je etnik grada ΔΥΡΡΑ smješten desno što ne spominju ni *Maier*, ni *Gjongjecaj* kao ni *Meta*. Postoji jedan primjerak bez etnika grada koji je loše otkovan, a *Gjongjecaj* ga također uvrštava u drugu emisiju. U trećoj emisiji iznad krave pojavljuje se čeljust vepra koja također može biti okrenuta desno ili lijevo, a postoji više varijanti smještaja etnika grada, a i smještaja kraljevske titule. U četvrtoj emisiji nalazi se stater s prikazom krave s teletom samo nadesno, a na reversu se uz ime kralja lijevo prikazuje vrh koplja, a desno toljaga. U petoj i posljednjoj emisiji avers ostaje isti uz prikaz možda ptice ispod

⁹ *Petranyi G.*, Gardens of Alkinoos Fact or Fiction? On the Reverse Pattern of the Silver Coins from Corcyra, Apollonia and Dyrachion. *The Celator*, 1998, p. 22-24.

crte (ili neki simbol kovničara) kao što se nalazi i u trećoj emisiji, ali reversna legenda prikazuje samo Monunijevo ime i titulu, izostavljajući ime grada, buzdovan i vrh koplja.

Diskusija

Kao što sam prikazao zasad postoji 14 različitih kovanica kralja Monunija kovanih u Dirahiju. Taj podatak ukazuje na značajnu monetarnu aktivnost u Dirahiju. Evolucija reversa ukazuje nam na postojanje 5 izdavanja (emisija). Kako su ti novci bili previše homogenog stila da ih se razlikuje *Gjongjecaj Sh.* predložila je razlikovati 5 izdavanja (emisija) prema formi etnika i tituli kralja. Tako razlikujemo novce po monogramu na aversu na mjestu imena potom etnika i tituli kralja. Studija jednog većeg broja novaca, pojava simbola na reversu dopušta uvesti i druge razlike. Bilo je neophodno Monunijeve staterne iz jedne jedinstvene grupe prevesti u određeni kronološki slijed. Možemo konstatirati da prikaz krave, njezina orijentacija, prisutnost ili odsutnost linije tla, kao i pojava na aversu jednog enigmatičkog tjelešca interpretiranog kao simbol (ptica) ili samo možda greška gravera, su elementi koji variraju na nepravilan način i ne možemo ih pripisati homogenoj grupi novca Monunija. Tim više jer na njima nalazimo samo titulu i ime kralja. Novčiće druge emisije s etnikom ΔYPPA teško je kronološki povezati s novčićima treće emisije gdje je etnik grada sasvim drugačije postavljen. Nema varijacija u težini statera u ime kralja. Oni variraju između 10,20 i 10,70 gr. Uz nekoliko varijacija jedan stater teži 9,75 gr. te jedan koji prelazi 11 grama. U četvrtoj emisiji stateri Monunija nose na reversu vrh koplja. Čeljust vepra je još uvijek prisutna desno, etnik grada ostavio je mjesto toljagi kao što je to i na staterima Dirahija. Vrh koplja je uobičajen prikaz koji je posebno služio kao simbol na novcima Korkire. Slijed izdanja ukazuje da Monunijevo ime postaje sve istaknutije, a ime grada je u konačnici uklonjeno. To sugerira postupno povećanje Monunijevog autoriteta i svijest da bi on mogao koristiti kovani novac kako bi održavao svoju rastuću moć. Do 2011. god. Coinarchives uključuje samo dva primjerka prodana na svim zabilježenim aukcijama. U katalozima velikih javnih zbirki tri su u BM-u (BMC I-III), tri u Tübingenu (SNG 1341, 1508-1509), dva u Münchenu (SNG 468-9), dva u Copenhagenu (SNG 425, 528), jedan u Fitzwilliamu (McClean 5075), jedan u Brislu (Hirsch 1174) i jedan u Veneciji (von Schlosser str. 60.1). Osim ovih objavljenih djela Maier snima i 4 u Berlinu, 2 u Parizu i 1 u Beču. Poznato je i nekoliko primjeraka u privatnim zbirkama (Jameson, Lockett i Weber). S obzirom na to da se u jednom momentu pojavilo dosta Monunija na tržištu uz 43 nalaza u Kreshpanu možemo pretpostaviti da je još bilo novca Monunija što nije službeno registrirano. Izvršena je studija analize metala ostave iz Kreshpana korištenjem EDXFRF spektrometrije u što je uključeno više autora, a analizirano je 122 srebrnjaka. Monunijevi stateri kao i oni iz Dirahija sadrže 94 do 98% srebra uz manje količine olova, bakra, zlata i bizmuta i to predstavlja indirektan dokaz da su stateri Monunija kovani u Dirahiju.

Zaključak

Generalno gledajući stateri kralja Monunija s prikazom krave koja doji tele ne razlikuju se bitno od statera s vlastitom legendom grada Dirahija. Od prethodnih se razlikuju jer potkraj etnika – legende Δ, ΔΥ, ΔΥΡΡΑ imaju ime kralja ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΟΝΟΥΝΙΟΥ, iznad svinjsku čeljust koja nekad nedostaje, nešto su manje težine (autonomni stateri imaju prosječnu težinu 10,4 do 11,4 grama. Mali broj statera nema natpis Dirahija već posjeduje vrh koplja. Ta varijanta se nalazi na kraju serije kada Monunije slijedi primjer drugih kraljeva tog vremena i odbija stavljati ime grada uz svoje ime što pretpostavlja da je ime grada pripojio u kompoziciju svog kraljevstva. Vjerujem da sam svojim prikazom kovanja statera kralja Monunija približio čitateljima ovog enigmatičnog vladara koji je kraljevao u Dirahiju i kovao ove zanimljive statere. Ukupno je prikazano 14 varijanti statera Monunija kovanih u Dirahiju što u dosadašnjim istraživanjima nije navedeno niti prikazano.

Literatura:

- Maier, A.*, Die Silberprägung von Apollonia und Dyrrachion Selbstverlag der Numismatischen Gesellschaft, Wien, 1908, 1-33.
- Rendić-Miočević, D.*, Iliri i antički svijet, Književni krug, Split, 1989.
- Gardner, P.*, Catalogue of Greek Coins, London, 1883.
- Kos, P.*, Leksikon antičke numizmatike, Hrvatski bibliografski zavod, Zagreb, 1998.
- Lukić-Göricke, H.*, Grčki, grčkokolonijalni i keltski novac iz muzeja Slavonije, Osijek, 2004.
- Brunšmid, J.*, Die Inschriften und Münzen der Griechischen Städte Dalmatiens, K. u K. Hof und Universitäts Buchhandlung, Wien, 1898.
- Ceka, H.*, Questions de Numismatique Illyrienne, Tyrana, 1972.
- Meta A.*, La monnayage en argent de Dyrrachion – 375-60/55 av. J., Recherches archéologiques Franko-Albanaises, Paris, 2015.
- Kavazović, R.*, Prilog proučavanju kronologije emisije novca ilirskog vladara Monunija i proučavanju njegova identiteta, te opis rijetke dirahijske drahme monetarnog magistrata Monunija, Numizmatičke vijesti, 57, 5-15, 2004.
- Paskvan, S.*, Kovanja ilirskog kralja Monunija, Numizmatičke vijesti, 58, 5-15, 2005.
- Ceka, N.*, Die Illyrer und antike Welt. Iz knjige: Albanien, Schätze aus der Land der Skipetaren, Phillipp von Zabern Verlag, Mainz, 1988.
- Calciati, R.*, Coinage of Corinth and its colonies and Corinth imitatives, Mortara, 1990.
- Dukat, Z., Mirnik, I.*, Numizmatička zbirka - vodič, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2004.
- Mimica, B.*, Novac grčkih kolonija i antičke Iliride na istočnoj obali Jadrana, Numizmatičke vijesti, 56, 5-48, 2003.
- Kovač D.*, Oznake na staterima Dirahija, Numizmatičke vijesti, 70, 2017., 5-15.
- Picard O.*, The beginning of Coinage in Illyria and the trade between Illyrians and Greeks u knjizi: Money and banking in Albania from antiquity to modern Times, Bank of Albania, Tirana, 2017.
- Rendić Miočević D.*, Bilješke uz jednu tezu o ilirskom Monuniju i njegovoj emisionoj aktivnosti, Starinar, knjiga XL-XLI, 1989-1990., Beograd, 1991.
- Gjongjecaj Sh.*, Le trésor de Kreshpan (Albanie), Revue Numismatique, 1998, 81-102.

Civici N., Gjongjecaj Sh., F. Stamati F., Dilo T., Pavidon E., Polychromidalis E. K., Smit Z.,
Compositional study of IIIrd centuri BC silver coins from Kreshpan hord (Albania) using
EDXRF spectrometry Nuclear Instruments and Metods in Physis Research, Vol. 258, 258
Issue 2, May 2007., 414.-420.

SNG, Deutschland, Staatliche Münzsammlung, München, 2007.

SNG, Coll. RN Evelpidis, Belgique, 1975.

SNG, Ashmolean Museum Oxford, London, 1981.

SNG, Copenhagen, 1943.

SUMMARY

STATERS (TRIDRACHMS) OF THE ILLYRIAN KING MONUNIUS COINED IN DYRRACHION

In the article “Markings on Old Staters of Dyrrachion”, published in *Numizmatičke vijesti* 2017, I listed, showed and explained the markings on the staters of Dyrrachion, and mentioned only in passing some staters of the Illyrian King Monunius. In this article I show in more detail Monunius’s staters minted in Dyrrachion, which were found in the meantime and mostly determined. I use staters known from literature, also those less well known, and two undescribed specimens from my own collection.

In literature different reverses are not taken into account, especially ethnic, the position of the letters and the position of the king’s title, and often different staters are classed in the same group (edition). I showed and described all the known obverses and reverses of King Monunius’s staters, which is the subject of this article. So far only some specimens have been mentioned, especially in our literature. I give fourteen variants of the Monunius stater.